

JAN POTOCKI

MANUSCRIT
TROBAT A SARAGOSSA
(VERSIÓ DE 1810)

EDICIÓ I NOTES
A CÀRREC DE FRANÇOIS ROSSET
I DOMINIQUE TRIAIRE

PRESENTACIÓ
DE MARC FUMAROLI

TRADUCCIÓ DEL FRANCÈS
D'ANNA CASASSAS

BARCELONA 2009

QUADERNS CREMA

TÍTOL ORIGINAL *Le manuscrit trouvé à Saragosse*

Publicat per
Quaderns Crema, S.A.U.

Muntaner, 462 - 08006 Barcelona
Tel. 934 144 906 - Fax 934 147 107
correu@quadernscrema.com
www.quadernscrema.com

© de l'edició i les notes,
2006 by François Rosset i Dominique Triaire
© de la presentació, 2009 by Marc Fumaroli
© de la traducció, 2009 by Anna Casassas i Figueras
© d'aquesta edició, 2009 by Quaderns Crema, S.A.U.

Drets exclusius d'edició:
Quaderns Crema, S.A.U.

La traducció d'aquesta obra ha comptat amb una subvenció
de la Institució de les Lletres Catalanes, l'any 2009

Imatge de la coberta, fragment
d'*El hechizado por fuerza* (1797-1798),
de Francisco de Goya

ISBN: 978-84-7727-472-8
DIPÒSIT LEGAL: B. 42 662-2009

AIGUADEVIDRE *Gràfica*
QUADERNS CREMA *Composició*
ROMANYÀ-VALLS *Impressió*
BARÓ *Enquadernació*

PRIMERA EDICIÓ *novembre de 2009*

Sota les sancions establertes per les lleis,
queden rigorosament prohibides, sense l'autorització
per escrit dels titulars del copyright, la reproducció total o
parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment mecànic
o electrònic, actual o futur—inclouent-hi les fotocòpies i la difusió
a través d'Internet—, i la distribució d'exemplars d'aquesta
edició mitjançant lloguer o préstec públics.

ADVERTIMENT¹

Com a oficial de l'exèrcit francès, em trobava al setge de Saragossa.² Pocs dies després de la presa de la ciutat, jo m'havia avançat fins a un lloc una mica apartat i vaig veure una caseta força ben feta que d'entrada vaig pensar que cap francès no devia haver visitat encara.

Vaig tenir la curiositat d'entrar-hi. Vaig trucar a la porta, però vaig veure que no estava tancada; la vaig empènyer, i hi vaig entrar. Vaig cridar, vaig buscar, però no hi vaig trobar ningú. Em va fer l'efecte que ja se n'havien endut tot el que tenia algun valor; sobre les taules i als mobles només hi quedaven objectes de poca importància. Però, en un racó, vaig veure per terra diversos plec de papers escrits; vaig clavar una ullada al que contenien. Era un manuscrit espanyol; jo sabia ben poca cosa d'aquesta llengua, però tanmateix l'entenia prou per adonar-me que aquell llibre podia ser curiós: parlava de bandolers, d'aparicions, de cabalistes, i res no podia ser tan adient per distreure'm de les fatigues de la campanya com la lectura d'una novel·la estranya. Convençut que el llibre no tornaria a mans del seu propietari legítim, no vaig dubtar a quedar-me'l.

Després d'això, ens veiérem obligats a abandonar Saragossa. Quan per desgràcia em trobava lluny del cos principal de l'exèrcit, els enemics em van capturar amb el meu destacament; em vaig pensar que ja estava perdut. En arribar al lloc on ens duien, els espanyols començaren a prendre'ns tot el que portàvem; jo només vaig demanar que em deixessin conservar un objecte que no els podia fer cap servei, era el llibre que havia trobat. Al començament van posar-hi pegues, després van demanar l'opinió del capità, que, un cop mirat el

ADVERTIMENT

llibre, em vingué a veure i em donà les gràcies per haver conservat intacta una obra a la qual atribuïa un gran valor perquè contenia la història d'un dels seus avantpassats. Jo li vaig explicar com m'havia arribat a les mans; em portà amb ell i, durant l'estada una mica llarga a casa seva, on em van tractar prou bé, li vaig pregar que em traduís l'obra al francès; jo la vaig escriure al seu dictat.

PRIMER DECAMERÓ

PRIMER DIA

El comte d'Olavide encara no havia establert cap colònia estrangera a la Sierra Morena;¹ en aquesta cadena de muntanyes severes que separen Andalusia de la Manxa, aleshores només hi vivien contrabandistes, bandolers i alguns gitans que es deia que es menjaven els viatgers que havien assassinat, i d'aquí la dita espanyola: *Las gitanas de Sierra Morena quieren carne de hombre*.

Això no és tot. El viatger que s'aventurava per aquella regió salvatge s'hi trobava, deien, assaltat per mil terrors capaçs de gelar els esperits més valents. Sentia veus lamentables que es barrejaven amb els xiulets de la tempesta; veia llums enganyosos que el feien perdre, i mans invisibles l'empenyien cap a abismes sense fons.

A dir veritat, per aquell camí calamitos hi havia algun hostal aïllat, però també hi havia apareguts, més terribles que els taverners mateixos, que havien forçat aquests professionals a deixar-los el lloc i a retirar-se a països on el seu repòs només es veïés torbat pels retrets de la consciència, una mena de fantasmes amb qui els taverners tenen tractes. El de l'hostal d'Andújar invocava sant Jaume de Galícia per l'autenticitat d'aquestes històries meravelloses. Finalment afegia que els arquers de la Santa Hermandad s'havien negat a dirigir cap expedició per la Sierra Morena, i que els viatgers agafaven el camí de Jaén o el d'Extremadura.²

Jo li vaig respondre que aquestes opcions podien estar bé per als viatgers ordinaris, però, atès que el rei Felip V havia tingut la bondat d'honorar-me amb el grau de capità de la

guàrdia valona,³ les lleis sagrades de l'honor m'exigien anar a Madrid pel camí més curt, sense preguntar si era el més perillós.

—Senyor meu—va continuar l'hostaler—, Sa *Merced* em permetrà fer-li veure que si el rei l'ha honorat amb una companyia de guàrdies abans que l'edat hagi honorat la barbata de Sa *Merced* amb el més lleuger borrissol, seria procedent demostrar prudència, i jo dic que quan els dimonis s'han apoderat d'un país...

Hauria dit més coses, però vaig esperonar el cavall i em vaig aturar fora de l'abast dels seus sermons. Aleshores em vaig girar i vaig veure que m'assenyalava de lluny el camí d'Extremadura. El meu criat López, i Mosquito, el meu *zagal*, em miraven amb un aire llastimós que volia dir poc o molt el mateix. Vaig fer veure que no els entenia i em vaig endinsar en el bruguerar on després es va construir la colònia anomenada La Carlota.

Al lloc exacte on actualment es troba la posta, aleshores hi havia un refugi molt conegut pels mulaters, que en deien *Los Alcornoces* o «les alzines sureres», perquè dos bells arbres d'aquesta mena feien ombra a una font generosa que acollia un abeurador de marbre. Era l'única aigua i l'única ombra que es trobaven entre Andújar i l'hostal que rebia el nom de *Venta Quemada*. Aquest hostal s'elevava enmig d'un desert, però era gran i ampli. De fet era un antic castell dels moros destruït en temps passats per un incendi i restaurat després per fer-ne una fonda, i d'aquí li venia el nom de *Venta Quemada*. Un burgès de Múrcia s'hi havia establert. Els viatgers, doncs, sortien al matí d'Andújar, dinaven a Los Alcornoces amb les provisions que havien dut, i després dormien a la *Venta Quemada*. Sovint fins s'hi quedaven tot l'endemà per preparar-se per al pas de les muntanyes i fer més provisions; aquest era també el meu pla de viatge.

Quan ja ens acostàvem a les alzines, però, i jo parlava amb

López de la mica de dinar que comptàvem fer-hi, em vaig adonar que Mosquito no era amb nosaltres, ni tampoc la mula que ens duia els queviures. López em va dir que s'havia quedat uns cent metres enrere per refer alguna cosa al bast de la seva muntura; el vam esperar, després vam fer uns quants passos més, després ens vam aturar per continuar esperant-lo, el vam cridar, vam recular per anar a buscar-lo: tot en va. Mosquito havia desaparegut i s'enduia amb ell les nostres millors esperances, és a dir, tot el dinar. Jo era l'únic que estava en dejú, perquè López no havia parat de rosegat el formatge del Toboso que s'havia endut, però això no el feia pas estar més content i remugava entre dents que l'hostaler ja ho havia dit i que els dimonis segurament s'havien endut el desventurat Mosquito.

Quan vam haver arribat a Los Alcornoces, vaig trobar sobre l'abeurador un cistell ple de pàmpols de vinya; semblava que hagués estat ple de fruita i que algun viatger se l'hagués descuidat. Vaig remenar-lo amb curiositat i vaig tenir el plaer de trobar-hi quatre precioses figues i una taronja. Vaig oferir dues figues a López, però les va rebutjar, dient que podia esperar fins al vespre. Em vaig menjar, doncs, tota la fruita, i a continuació vaig voler desalterar-me a la font. López m'ho va impedir, al·legant que l'aigua em faria mal després de la fruita, i que ell em podia oferir una mica de vi d'Alacant que li quedava. Vaig acceptar l'oferta, però tan bon punt el vi em va arribar a l'estómac em vaig sentir el cor oprimat. Vaig veure que la terra i el cel donaven voltes sobre el meu cap i segur que hauria perdut el coneixement si López no s'hagués afanyat a auxiliar-me. Em va fer recuperar els sentits i em va dir que no m'espantés, perquè només era efecte del cansament i la inanició. En efecte, no tan sols em vaig refer, sinó que fins i tot em vaig trobar en un estat de força i d'agitació que tenia alguna cosa d'extraordinari. El paisatge em semblava pintat amb els colors més vius; els objectes cente-

llejaven als meus ulls com els astres les nits d'estiu, i sentia com em bategaven les artèries sobretot a les temples i al coll.

López, veient que la meva incomoditat no havia tingut conseqüències, no es va poder estar de queixar-se de nou.

—Ai las—va dir—, per què no vaig fer cas de fra Jerónimo de la Trinidad, monjo, predicador, confessor i oracle de la nostra família; és cunyat del gendre de la cunyada del sogre de la meva sogra i, com que és per tant el parent més pròxim que tenim, a casa no es fa res sense els seus consells. Jo no els vaig voler seguir i per això justament rebo un càstig; ell prou m'havia dit que els oficials de la guàrdia valona eren un poble d'heretges, cosa que es reconeix fàcilment pels seus cabells rossos, els ulls blaus i les galtes vermelles, a diferència dels vells cristians, que són del color de Nostra Senyora d'Atocha, pintada per sant Lluç.

Vaig aturar aquest torrent d'impertinències ordenant a López que em donés el meu fusell de dos trets i que es quedés amb els cavalls mentre jo m'enfilava a alguna roca dels voltants per intentar veure Mosquito o, almenys, el seu rastre. En sentir aquesta proposta, López es va desfer en plors i, llançant-se'm als genolls, em va conjurar en nom de tots els sants que no el deixés sol en un lloc tan ple de perills. Jo em vaig oferir a vigilar els cavalls mentre ell anava a la descoberta, però encara va trobar aquesta solució més esglaiadora; tanmateix, li vaig donar tantes bones raons per anar a buscar el noi que em va deixar marxar. Aleshores es va treure un rosari de la butxaca i es va posar a resar arran de l'abeurador.

Els cims als quals em volia enfilars eren més lluny que no m'havien semblat: vaig trigar gairebé una hora a arribar-hi i, quan hi vaig ser, només vaig veure la plana deserta i salvatge, cap rastre d'homes, animals ni habitants, cap camí a part del camí ral que havia seguit jo, i no hi passava ningú. Pertot, un gran silenci. El vaig interrompre amb els meus crits, que els ecos van repetir en la llunyania. Finalment vaig tornar a en-

flar el camí de l'abeurador; hi vaig trobar el meu cavall lligat a un arbre, però López havia desaparegut.

Tenia dues possibilitats: tornar a Andújar o continuar el viatge. La primera no se'm va ni acudir. Vaig saltar a dalt del cavall i, fent-lo anar de seguida a gran trot, al cap de dues hores vaig arribar a la vora del Guadalquivir, que allà no és el riu tranquil i magnífic que amb el seu curs majestuós llepa les muralles de Sevilla. El Guadalquivir, quan surt de les muntanyes, és un torrent sense ribes ni fons, que sempre rugeix contra les roques que en retenen els impulsos.⁴

La vall de Los Hermanos comença al punt on el Guadalquivir s'estén per la plana; rebia aquest nom perquè tres germans, menys units pels vincles de sang que per l'afició al bandidatge, durant molt de temps n'havien fet l'escenari de les seves proeses. Dels tres germans, dos havien estat capturats i se'n podien veure els cossos penjant d'una forca a l'entrada de la vall. Però el gran, que es deia Zoto, s'havia escapat de les presons de Còrdova i es deia que s'havia retirat a la serra de les Alpujarras.

S'explicaven coses molt estranyes dels dos germans que havien estat penjats; no se'n parlava com d'aparicions, però s'afirmava que els seus cossos animats per no sé quins dimonis a la nit es despenjaven i abandonaven el patíbul per anar a afligir els vius. Això passava per ser tan cert que un teòleg de Salamanca havia fet una dissertació en la qual demostrava que els dos penjats eren una mena de vampirs i que una cosa no era pas més increïble que l'altra, i això als més increduls no els costava gens d'acceptar. També corria la brama que aquests dos homes eren innocents i, com que havien estat condemnats injustament, se'n venjaven amb permís del cel en els viatgers i els habitants dels voltants. Com que de tot això n'havia sentit a parlar molt a Còrdova, vaig tenir curiositat d'acostar-me al patíbul. L'espectacle encara era més repugnant pel fet que els esgarrifosos cadàvers, agi-

tats pel vent, es gronxaven extraordinàriament mentre uns voltors horribles els clavaven estrebades per arrencar-ne tires de carn; vaig apartar-ne la vista horroritzat i vaig agafar el camí de les muntanyes.

Cal admetre que la vall de Los Hermanos semblava molt escaient per afavorir els propòsits dels bandolers i servir-los de recer. Tan aviat us aturaven unes roques despreses de les altures com algun arbre que la tempesta havia tombat. En molts punts, el camí travessava el llit del torrent o passava per davant de grutes profundes l'aspecte desavinent de les quals inspirava desconfiança.

En sortir d'aquesta vall, vaig entrar en una altra i vaig albirar-hi la *venta* que m'havia de servir d'hostalatge, però tot i que només la veia de lluny, ja no augurava res de bo. Perquè vaig adonar-me que no tenia ni finestres ni porticons; de les xemeneies no en sortia fum; no s'hi distingia moviment al voltant i no vaig sentir cap gos que avisés de la meva arribada. Vaig concloure que aquella taverna era una de les que havien estat abandonades tal com havia dit l'hostaler d'Andújar.

Com més m'acostava a la *venta*, més profund em semblava el silenci. Finalment vaig arribar-hi i vaig veure un bací per posar-hi almoines amb un rètol que deia així: «Senyors viatgers, tingueu la caritat de pregar per l'ànima de González de Múrcia, antic taverner de la Venta Quemada. Per damunt de tot, continueu el vostre camí i no us quedeu aquí a passar la nit sota cap pretext».

Vaig prendre la decisió de desafiar els perills amb els quals m'amenaçava el rètol. No pas perquè cregués que no hi ha apareguts, però, tal com es veurà més endavant, tota la meva educació havia estat dirigida cap a l'honor, i això per mi consistia a no mostrar mai cap senyal de por.

Com que el sol no parava de baixar, vaig voler aprofitar la mica de claror que quedava per recórrer tots els racons d'aquella casa, no tant per quedar tranquil en relació amb les

potències infernals que se n'havien apoderat, com per buscar alguna cosa comestible, ja que la mica que havia dinat a Los Alcornoques havia pogut suspendre però no satisfer la necessitat imperiosa que tenia de menjar. Vaig travessar moltes habitacions i sales. La majoria estaven cobertes de mosaic fins a una altura d'home, i els sostres eren d'aquell bell treball de fusta amb què els moros mostraven la seva grandesa. Vaig visitar les cuines, els pallers i els cellers, que estaven excavats a la roca; n'hi havia que comunicaven amb camins subterranis que semblaven penetrar molt endins de la muntanya, però enlloc no vaig trobar menjar. Finalment, com que el dia ja s'acabava del tot, vaig anar a buscar el cavall, que havia deixat lligat al pati; el vaig dur a una quadra en la qual havia vist una mica de farratge, i vaig anar a instal·lar-me en una habitació en la qual hi havia un jaç, l'únic que quedava a tot l'hostal. M'hauria agradat tenir un llum, però la gana que em turmentava tenia un avantatge, i és que m'impedia dormir.

Tanmateix, com més negra es feia la nit, més fosques eren les reflexions que em feia jo. Tan aviat rumiava en la desaparició dels meus dos criats, com en la manera de proveir-me de menjar. Pensava que uns lladres sorgits sobtadament d'entre les mates o d'alguna trapa subterrània havien atacat successivament López i Mosquito quan es trobaven sols, i que a mi m'havien deixat tranquil simplement perquè el meu uniforme militar no prometia una victòria igual de fàcil. La gana m'ocupava més que qualsevol altra cosa, però havia vist cabres a la muntanya; de ben segur devia guardar-les un cabrer, i aquest home segur que tenia una petita provisió de pa per menjar amb la seva llet. A més, comptava una mica amb el meu fusell. Però girar cua i exposar-me a les burles de l'hostaler d'Andújar era una cosa que estava ben decidit a no fer. En canvi, sí que ho estava del tot a continuar el meu camí.

Un cop esgotades totes aquestes reflexions, no podia evitar de repassar mentalment la famosa història dels falsifica-